

מכון הדר

MECHON HADAR

הנתרם הנותן: על מעגליות של ניתנה וקבלה

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@hadar.org

פרשת תרומה, תשע"ז

כשאלוהים עזב את הארץ הוא שכח את התורה
אצל היהודים ומאז הם מחפשים אותו
צועקים אחריו שכחת משהו, שכחת, בקול גדול
ובני אדם אחרים חושבים שזוהי תפילתם של היהודים
- יהודה עמיחי
מתוך: פתוח סגור פתוח, הוצאת שוקן

פרשתנו פותחת בבקשה של האלוהים לבני ישראל: "וידבר ה' אל משה לאמור: דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי" (שמות כה, א'-ב'). מדוע צריך האלוהים לבקש, מהי מהות בקשתו, ומהו ההקשר שמוביל אליה?

בשמות רבה נמצאת דרשה על הפסוק הנידון שפותחת בפסוק ממשלי: "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו" (משלי ד, ב'). הקישור נראה מפתיע, שכן לא מדובר בו על בקשה של אלוהים או על תרומה לאל – אלא על נתינה שנתן האלוהים לישראל, התורה. ואולם המושא הנידון, הלקח הטוב, מתקשר לפסוק מפרשת תרומה באמצעות הפועל הפותח את הפסוק משמות: 'ויקחו' – 'לקח'. הקישור מציעה שישנו קשר בין התרומה הנלקחת מאת בני ישראל לבין התורה שניתנה להם.

קישור זה לתורה אולי עונה על קושי נוסף הנמצא בפסוק. הפסוק מסתיים במילה "תרומתי" ובעצם מקשר שוב בין הלקיחה לתרומה: "תקחו את תרומתי". יתרה מכך, הפסוק בעצם מכיל שתי צלעות מקבילות וכמעט זהות: "תקחו לי תרומה... תקחו את תרומתי". משחק המילים מעלה את התהייה שמא הלקיחה היא של ישראל או מישראל: 'תקחו לעצמכם את תרומתי אליכם' או 'תקחו מעצמכם את התרומה עבורי'. כלומר, הצורה 'תרומתי' יכולה להתפרש בשתי צורות: "התרומה שלי" במובן של תרומה של בני האדם, של נדיבי הלב, שתהפוך להיות של האלוהים, או "התרומה שלי" במובן של – התרומה שהיא מלכתחילה של האלוהים, תרומה אשר נתן הוא לבני האדם. כך נוצר קישור רמוז נוסף בין מה שנלקח כעת מישראל לבין מה שניתן להם כ'לקח טוב' – התורה.

המדרש מתאר את גדולתו של הלקח, הלא היא התורה, בהשוואה ל'מקחים' טיפוסיים אחרים. הוא עושה זאת באמצעות דימויים שנמצאים בפסוקים מפרשת תרומה. למשל:

שמות רבה (וילנא) פרשת תרומה פרשה לג, א

'ויקחו לי תרומה' – הדא הוא דכתיב (= כמו שכתוב) (משלי ד) 'כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו', אל תעזובו את המקח שנתתי לכם, יש לך אדם שלוקח מקח יש בו זהב אין בו כסף, יש בו כסף אין בו זהב, אבל המקח שנתתי לכם יש בו כסף שנאמר (תהלים יב) 'אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף', יש בו זהב שנאמר (תהלים יט) 'הנחמדים מזהב ומפז רב'.¹

המדרש מסביר שבניגוד לדברים אחרים בעלי ערך כמו כסף או זהב, שלכל אחד מהם תכונה זו או אחרת, הרי שהתורה יש בה גם זהב וגם כסף, יש בה מזה ואף מזה – וכך בעצם יש בה הכל.² הדוגמאות המדרשיות של כסף וזהב אינן מקריות; הפסוק הבא בפרשתנו מפרט את התרומה המבוקשת: "וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֲתֶם זָהָב וְכֶסֶף וְנִחְשֵׁת:" (שמות כה, ג'). שוב יוצר המדרש קשר בין מה שמתבקשים ישראל לתת כתרומה, במקרה זה כסף וזהב, לבין מה שניתן להם, התורה, שיש בה לפי המדרש כסף וזהב. שוב ושוב מבהיר המדרש שבקשת התרומה היא על רקע הנתונה

¹ תודה מקרב לב לשמואל הר על חברותא מחדדת ומדייקת של המדרש

² המדרש ממשיך ומסביר אותו רעיון שוב בצורה אחרת:

"יש אדם לוקח שדות אבל לא כרמים, כרמים ולא שדות, אבל המקח הזה יש בו שדות ויש בו כרמים שנא' (שיר השירים ד) שלחיד פרדס רמונים"

הגדולה של אלוהים לישראל – נתינת התורה.

הפועל ל.ק.ח. הוא המקשר בין הפסוק מפרשת תרומה לתורה. אולם יש לו מרחב סמנטי שמוסיף מטען משמעות מסוים לקשרים שבין אלוהים, ישראל והתורה. במרחב סמנטי זה מתפקד הפועל ל.ק.ח. כמורה על נישואין. דבר זה ניכר מפסוקים רבים בתורה, למשל בפסוק מדברים: "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בְּצִבָּא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דְּבַר נְקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח" (דברים כד, ה'). ואכן, הדרשן מתאר את היחסים עם התורה גם כיחסים של נישואין. כך, מוצע במדרש משל:

משל למלך שהיה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך קיטון (=חדר) אחד עשה לי שאדור אצלכם שאיני יכול להניח את בתי

המשל מתאר אב במציאות של משבר בעקבות נישואי בתו, וזאת כתוצאה מן המחשבה על העזיבה של הבת את אביה. המשל מציג את העובדה שאחרי הנישואין אין לאב מקום הכרחי בחיי בתו וכך גם בחיי חתנו. אף שלולא האב לא הייתה הבת בנמצא, הוא נותר כעת חסר תפקיד וחסר מקום בחייהם. מתוך הבנה זו וכפתרון למשבר, מבקש האב מחתנו לאפשר לו להמשיך לשהות בקרבת בתו. וכך בצעם מציג את העובדה שאף שהוא אולי כבר אינו הכרחי לחיי בתו וחתנו – הבת עצמה רצויה ואולי אף נצרכת בחיי האב. הדרשן באמצעות המשל אינו משתף אותנו בחווייתה של הבת עצמה ואינו יודעים מה הם מחשבותיה, אולם הדרשן כן מציעה נמשל:

כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו.³

³ המדרש בשלמותו:

שמות רבה (וילנא) פרשת תרומה פרשה לג

א [כה, ב] ויקחו לי תרומה, ה"ד (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתִי אל תעזובו, אל תעזובו את המקח שנתתי לכם, יש לך אדם שלוקח מקח יש בו זהב אין בו כסף, יש בו כסף אין בו זהב, אבל המקח שנתתי לכם יש בו כסף שנאמר (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף, יש בו זהב שנאמר (שם) /תהלים/ יט) הנחמדים מזהב ומפז רב, יש אדם לוקח שדות אבל לא כרמים,

נמשל זה בעצם מציעה תמונה שלפיה אחרי מתן תורה, מוצא עצמו אלוהים בפחד גדול. לכאורה, אין לו עוד תפקיד ואין לבני האדם עוד צורך בו, באלוהים. לכאורה, דווקא משום שהתורה ניתנה, הרי שאין לבני האדם עוד צורך באלוהים עצמו, נותנה ומקורה.

תודעה זו ותובנה זו הם מקור הבקשה האלוהית "לי תרומה": האל זקוק לתרומה, לחזר בקרב בני האדם, בדיוק משום שהוא נתן את התורה, הלקח הטוב. רעיון זה הוא גם הצעה לפרשנות הפסוק הנידון, הצעה לפסק ולהבין את הפסוק הפותח כך: 'ויקחו' – בני ישראל ממני את התורה, ולכן 'לי תרומה' – אני זקוק לתרומה של בית בסמיכות לתורה – בסמיכות לבתי שנלקחה ממני. לחילופין, ייתכן ומוצאת פה הבנה שלישית לתרומה שנותן אלוהים לבני האדם. "תרומתי" אינה רק התרומה שנתן אלוהים, אלא האל עצמו הוא תרומה, הוא עצמו ניתן עם המקח – עם התורה. ובלשון המדרש:

ויש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו? אמר הקב"ה לישראל: מכרתי לכם תורתי כביכול
נמכרתי עמה שנאמר 'ויקחו לי תרומה'.

אחד מהמאפיינים הייחודיים של המקח שהוא התורה, הוא שהמוכר, האל, נמכר יחד איתו. השלכה אחת של תיאור זה על הקשרים שבין אלוהים לאדם היא הטענה שיחד עם התורה, בא גם הקשר עם נותנה. המערכת לפי מדרש זה היא משולשת – וייחודה של התורה הוא בכך שמוכרה/אביה נשאר חלק תמידי מסיפור הקשר עימה. כלומר מי שבקשר עם התורה נמצא מטבע הדברים גם בקשר עם האלוהים, נותנה. יתירה מזו, האל נתן תרומה או לקח טוב לבני ישראל, ונתנה זו הביאה אותו למצב של צורך, למציאות של בקשת תרומה (חזר בקרב בני ישראל ובסמיכות לתורה). כלומר, בעקבות מתן תורה נוצרה שרשרת של צורך: נתינת התורה השאירה את האל בחסר שבעקבותיו הוא מבקש

כרמים ולא שדות, אבל המקח הזה יש בו שדות ויש בו כרמים שנה' (שיר/השירים/ ד) שלחך פרדס רמונים, יש לך אדם לוקח מקח ובני אדם אינן יודעין מהו אבל משכר הסרסור נתודע מה לקח, כך התורה אין אדם יודע מה היא אלא משכר שלקח משה שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן אור/עור/ פניו בדברו אתו, ויש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה, משל למלך שהיה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם שאיני יכול להניח את בתי, כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש.

מישראל: "ויקחו לי תרומה... תקחו את תרומתי".

נתינות בעלות משמעות, אם כן, משאירות את הנותן פגיע – שכן היחס שבין נותן למקבל עשוי להישכח ולהפוך לקשר בין מקבל לאובייקט. הסיכון שבנתינה משמעותית הוא שהנותן עצמו עשוי להפוך ללא מהותי – אין המקבל זקוק לו עוד. האל פה מלמד אותנו שצורת התמודדות אחת היא להפוך את היוצרות, להכיר בהם ולהשמיע את הצורך, כלומר, להפוך מנותן למבקש.

ולואי ונזכה גם אנו לתת נתינות משמעותיות, נתינות שעשויות להשאיר אותנו פגיעים, ושנמצא את האומץ והכנות לבקש בעקבותיהן, ומתוך כך לבנות קשרים של נתינה וקבלה גם יחד.